

ЛЕКСИКО-ФРАЗЕОЛОГІЧНЕ ПРЕДСТАВЛЕННЯ КОНЦЕПТУ PLEUR (ПЛАЧ) У ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ

Стаття присвячена лексико-фразеологічному представленню концепту *pleur* плач у французькій мовній картині світу. У статті розглядаються засоби вербальної репрезентації концепту *pleur* на матеріалі сучасних лексикографічних джерел французької мови. Метою статті є реконструкція концепту *pleur*, зафіксована у французькій мовній картині світу, у таких його проявах, як різновиди плачу, вираз емоцій, фізіологічні реакції людини, яка плаче. Концепт *pleur* плач вербалізується через когнітивний образ, що відображає смислові зв'язки його імені у вільних і стійких словосполученнях. Фразеологічне уявлення про плач відображає його зв'язок із різними соматизмами *les yeux (l'œil), le visage, le corps, le sang, le nez*, серед яких головне місце посідають очі *les yeux*, що є джерелом сліз. У французькій мовній картині світу зафіксований різноманітний вплив плачу на його суб'єкта, що відбивається переважно в дієслівних словосполученнях. У прислів'ях, присвячених плачу, знаходимо філософське осмислення співвідношення плачу та сміху в житті людини.

Ключові слова: концепт, плач, вербалізація, репрезентація, мовна картина світу.

Pavliuk O. O. Lexico-phraseological representation of the pleur (crying) concept in the French language picture of the world.

The article is devoted to the reconstruction of the concept *pleur* crying in the French language picture of the world. In the work, the concept is considered as a linguistic-cognitive and ethno-cultural concept. In order to reconstruct the concept, its lexical and phraseological implementation is analyzed in the article. The study was conducted on the material of modern lexicography of the French language. The purpose of the article is to reconstruct the concept *pleur*, fixed in the French language picture of the world, in such manifestations as different kinds of crying, ways of crying as well as physiological reactions of a crying person, reasons for crying. The *pleur* concept is verbalized in the French language picture of the world through a cognitive image, reflecting the semantic connections of its name in free and related phrases. Phraseological representation of *crying* reflects its connection with various somatisms – *les yeux /l'œil* (eyes/eye), *le visage* (face), *le corps* (body), *le sang* (blood), *le nez* (nose), among which the main place are *les yeux* (eyes), which is the source of tears. Tears, sobbing, the French metaphorically depict, attributing them to the elements, flora, fauna, drinks, artifacts. The reconstruction of the *crying* concept based on French linguistic dictionaries made it possible to distinguish such ideas about sniveller as: *une Madeleine* (Madeleine) is the benchmark of bitter crying among people in French phraseology; *une vache, un veau* (cow, calf) symbolizes loud cry; *une fontaine* (fountain) is a model of heavy crying. The intensification of this reaction is manifested in the names of the cry, but much more fully the intensification of the cry is realized in the verb phrases. The concept *pleur* has a significant estimated potential.

The French linguistic picture of the world records the various effects of crying on his subject, which is reflected mainly in verbal phrases. In proverbs about crying, we find a philosophical understanding of the relation between crying and laughter in a person's life.

Key-words: concept, crying, verbalization, representation, language picture of the world

Протилежною реакцією до сміху в людини є плач. Це одна із психофізіологічних людських реакцій, що характеризується підвищеним виділенням з її очей – сліз. Плач, як і сміх, відзначається зовнішніми проявами, має певні причини та виконує свою соціальну функцію. Якщо сміх логічно пов'язаний із задьористістю, іронічністю представників французької нації, що походить від галлів, то плач має також стародавні корені (порівняйте «Плач Ієремії» – назва одної з біблійських книг). Враховуючи те, що плач пов'язаний із глибоким сумом, що у християнській релігії розглядається як один із смертних гріхів, можна судити про негативне в цілому ставлення французів до плачу.

Мета статті – реконструювати концепт *pleur* плач, спираючись на його лексико-фразеологічне представлення у французькій мовній картині світу. При цьому доцільно врахувати різновиди плачу, пов'язані з ним соматизми, тропеїчне, пареміологічне та оцінне представлення плачу у французькій мовній картині світу.

Етимологічно пов'язана з латинським дієсловом *plorāre*, лексема *pleurer* використовується у значенні «плакати, жалітися, стогнати», вона дещо відрізняється від латинського *lacrimāre* «лити, проливати сльози», із яким зв'язані *larmoyer* 1) сльозитися; 2) плакати, хникати та його синонім *larmer* *fam. et région.* плакати. Іменник *larme* «сльоза» походить від латинського *lacrīma*. Похідний від *pleurer* віддієслівний іменник *pleur* позначає: 1) плач; сльоза; 2) плач, сльози, ридання; 3) «плач», пасока. У народній латині дієслово *plorāre*, від якого походить фр. *pleurer*, не мало однокореневого іменника, на

позначення продукту плачу використовувався іменник *lacrīma* фр. *larme*, і вже у французькій мові від *pleurer* було утворено іменник *pleur*.

У французькій мовній картині світу концепт *pleur* плач пов'язаний із соматизмами:

– **yeux** (*œil*), *m*, *pl* очі: *les larmes aux yeux* – із сльозами на очах; *avoir la larme à l'œil* – бути від душі зворушеним, розчуленим; бути готовим розплакатися; *ne pleurer que d'un œil* – не довго горювати, швидко втішитися, заспокоїтися; *avoir les larmes aux yeux: il a des larmes aux yeux* – (у нього) на очах (були/стояли) сльози; *avoir les larmes au bord des yeux, être au bord des larmes, être sur le bord des larmes* – бути готовим розплакатися; *n'avoir plus que ses (les) yeux pour pleurer* – все втратити, розоритися, залишитись ні з чим; *ne pas avoir assez de ses yeux pour pleurer* – виплакати всі очі; *pleurer toutes les larmes de ses yeux* – виплакати всі очі; *ne laisser à qn que les yeux pour pleurer* ≈ обібрати до нитки (букв.: залишити лише сльози, щоб плакати);

– **visage**, *m* обличчя: *le visage en pleurs* – заплакане обличчя;

– **giron**, *m* частина тіла від попереку до колін (у людини, яка сидить) *pleurer dans le giron de qn* – плакатися;

– **corps**, *m* тіло: *pleurer toutes les larmes de son corps* – сходити сльозами (букв.: виплакати всі сльози зі свого тіла);

– **sang**, *m* кров: *pleurer (verser) des larmes de sang, pleurer en larmes de sang* – плакати кривавими сльозами, що вказує на зв'язок з кровоносною системою;

– **nez**, *m* ніс: *se pleurer dans le nez quand on a du chagrin* – мати кирпатий ніс (букв.: плакати в ніс, коли засмучений).

Як особливий принцип дослідження антропоцентризм полягає в тому, що будь-які об'єкти вивчаються насамперед за тою роллю, яку вони відіграють у житті людини, за їх призначенням у її життєдіяльності, за їх функціями в розвитку та удосконаленні людської особистості. Цей підхід виявляється в тому, що людина стає точкою відліку в аналізі тих або інших явищ, що вона втягнута в цей аналіз, визначаючи його перспективи й кінцеві цілі [Кубрякова 1995, с. 212]. Метафоричне уявлення про плач (сльози) вказує на тісні зв'язки живої (людина) та неживої природи. Саме за антропоморфним каноном створюється та «наївна картина світу», що знаходить своє виявлення в самій можливості бачити явища природи або абстрактні поняття як «упредметнені» константи, як живі істоти, що мають антропоморфні, зооморфні тощо якісні, динамічні й ціннісні властивості. Саме мова надає концептуальній моделі світу власне людську – антропоцентричну – інтерпретацію [Телия 1988, с. 174-177].

Сльози, плач французи метафорично зображують, приписуючи їх стихіям, флорі, фауні, напоям, артефактам:

1) водна стихія представлена перетворенням на воду (таненням): *se fondre en eau, se fondre en larmes* – заливатися сльозами, розливатися рікою, литися струмком;

2) плач рослин: *la vigne pleure* – виноградна лоза «плаче»; *le saule pleureur* – плакуча верба;

3) у ділянці виноробства: *larmes du vin* – краплинка вина; *larme de cognac, de whisky* – сльоза коньяку; *larmes de la vigne* – виноградний сік;

4) у галузі фауни: *larmes de crocodile* – крокодилові сльози;

5) у царині предметного світу: *en pleurer une tasse* – заливатися сльозами (*une tasse* – чашка); *pleurer à seaux* – ридма ридати (*le seau* – відро); *pleurer comme une fontaine* – заливатися горючими сльозами (*une fontaine* – фонтан);

6) плач явищ природи: *le vent pleure dans les arbres* – вітер плаче у гілках дерев; *larmes de l'aurore poet.* – роса, сльози весни.

Порівняння як троп, що передає різновиди плачу, зустрічається значно рідше:

1) *pleurer comme une Madeleine* – заливатися сльозами, плакати, як Марія Магдалена, яка розкаюється; гірко плакати;

2) *pleurer comme une vache (un veau) fam.* – ревіти як корова (теля);

3) *pleurer comme une fontaine* – лити сльози струмком, ревіти у три струмки, заливатися горючими сльозами.

Інтенсифікація цієї реакції проявляється у назвах плачу: *la pleurnicherie* – пхикання, хникання; *le larmolement* – хникання, скиглення; *la pleur* – плач; *les pleurs* – сльози; *les regrets – vieill.* скарги, голосіння, тужіння, *fam.* причитання; *le cri* – ревіння, зойк, лемент; *le sanglot* – ридання, голосіння, схлипування; *la crise de larmes* – істерика.

Але набагато повніше інтенсифікація плачу реалізується в дієслівних фраземах: *aller de sa larme* – насилу вижати із себе сльозу; *у aller de sa petite larme* – через силу вижати з себе сльозу; *être au bord de larmes* – бути готовим заплакати; *avoir la larme à l'œil* – 1) бути від душі схвильованим, 2) бути готовим розплакатися; *monter aux yeux* – повернутися на очі (про сльози); *ne pleurer que d'un œil* – не занадто убиватися, швидко втішитися; *pleurer sans oignons* – часто плакати; *laisser couler ses larmes* – лити сльози; *en pleurer une tasse* – заходитися сльозами; *être dans les larmes* – ридати, плакати ревно; *verser des larmes* – проливати сльози; *pousser des sanglots* – плакати ревно, ридма ридати; *pleurer à seaux* – плакати ревно, ридма ридати; *pleurer un bon coup* – гірко, сильно плакати; *pleurer à chaudes larmes* – гірко плакати, плакати гарячими сльозами, гіркими, ревними сльозами; *pleurer à gros bouillons* – гірко плакати, заливатися гіркими сльозами; *pleurer des larmes de sang* – плакати кривавими сльозами; *pleurer des larmes amères (de sang)* – плакати гіркими сльозами; *sangloter à fendre l'âme loc.adv.* – ридати так, що душа розривається; *pleurer toutes les larmes de ses yeux (de son corps)* – проплакати всі очі; *pousser des sanglots* – ридма ридати; *éclater en sanglots* – розридатися, розразитися сльозами; *s'effondre en larmes* – розтанути в сльозах; *fondre en larmes* – заходитися сльозами, розтанути в сльозах, ридма ридати.

Сльози можуть бути справжніми, пов'язаними з горем людини, та нещирими. Так, крокодил став символом лицемірних, облудних сліз: за стародавніми повір'ями, поїдаючи свою жертву, він ридма ридав. Вираз *larmes de crocodile* інтернаціонального походження має дуже давні корені.

Часом людина плаче з будь-якого приводу. Таких звать рюмсиками. Іменники *pleureur,-e; pleurard,-e fam.; pleurnicheur,-euse fam.* називають плакунів. В українській мові їм відповідають також *плаксун* (ч.), *плаксійка* (ж.), *плаксуха* (ж.), *рюма* (ч. та ж.), *рюмса* (ч. та ж.), *тонкослізка* (ч. та ж.), *скиглий* (ч.), *скиглячка* (ж.). Є навіть професія *une pleureuse* – наймана плакальниця, яка ридає ридма на похороні. ФО *s'en prendre à ses yeux* – бути рюмсою, проливати сльози з будь-якого приводу – характеризує рюмсиків. Про таких французи ще кажуть, що вони легко плачуть: *il pleure facilement* – у нього очі на мокрому місці. Про несправжні сльози свідчить професійний театральний вираз *avoir des larmes* – вміти плакати: так кажуть про артистів, які талановито зображують сцену плачу в театрі або в кіно.

Сльози зазвичай з'являються, коли людина плаче, але іноді вони виникають мимоволі під час розмови, їх може видати голос: *avoir de larmes dans la voix* – говорити із сльозами в голосі, тремтячим голосом; спілкуючись, можна розповісти про свою біду: *confier ses larmes* – розповісти про своє горе.

Причини плачу можуть бути всілякими: вони пояснюються характером людини, життєвими ситуаціями, подіями, що спіткали людей на життєвому шляху. ФО фіксують деякі з цих причин. Людина може плакатись на свою долю, оплакувати своє минуле, зроблені нею помилки: *pleurer sur son sort* – плакатися на свою долю; *pleurer misère* – нарікати на долю, жалітися, плакатися, прибіднюватися; *il pleure sur son passé (ses fautes)* – він оплакує своє минуле (свої помилки). Із самого початку дієслово *pleurer* і його варіанти виражали дію, а саме проливання сліз під впливом емоцій. Дуже рано до нього додалось значення туги, скорботи за померлою людиною (*pleurer qn*).

Людина може також плакати, якщо її тяжка праця даремно пропала: (*ne pleurer (pas) sa peine* – (не) берегти, (не) жаліти свою працю, своїх зусиль, ужите переносно дієслово *pleurer* наближається за значенням до дієслова *plaindre*, *fig.*, *fam.*, *pleurer sa peine* – економити, бути жадібним, скупим, *pleurer le pain qu'on mange* – бути жадібним, скупим

Інколи плачуть, переживаючи за долю рідних, друзів: *verser des larmes sur quelque chose ou quelqu'un* – лити сльози за щось, за когось. Порою людина плаче від жадібності: про таких кажуть, що *il pleure le pain qu'il mange* – тобто він жалкує хліба навіть для самого себе.

Плакати можна також *de bonheur* (від щастя), *de désir* (від бажання), *de plaisir* (від задоволення), *d'indignation* (від обурення), *de rage* (люті), *de colère* (гніву), *de haine* (ненависті), *de honte* (сорому), *d'angoisse* (туги, тривоги), *de terreur* (жаху), *de douleur* (болю), *d'épuisement* (виснаженості), *de faim* (голоду), *de fatigue* (стомленості), *de misère* (убозтва). Іноді людина плаче від досади, прикрості: *verser de larmes rouges*.

З одного боку, сльози і ридання керуються людиною: їх можна придушити *étouffer ses larmes* – придушити свої сльози; або навпаки дозволити їм текти *laisser couler ses larmes* – лити сльози, і навіть дозволити виробляти їх у великій кількості *fondre en larmes (en pleurs)* – ридма ридати, обливатися сльозами; вважається, що сльози символізують благородну емоцію і є ознакою чутливості людини. З іншого, з'являючись на очах, вони можуть мати вплив на суб'єкта, душити, затоплювати його тощо *être suffoqué par les pleurs* – задихатися від плачу, сліз; *les larmes me suffoquaient* – сльози душили мене; *être baigné (inondé) de pleurs* – заливатися сльозами.

Плачуть люди по-різному. Інколи вони відкрито виражають своє горе, передають почуття: *pleurer des larmes amères (de sang)* – це можуть бути гіркі, криваві сльози, що людині несила втримати; *pleurer à chaudes larmes* гірко плакати, « гарячими » сльозами. Часом люди соромляться своїх сліз, стримують їх або приховують. Про це свідчать такі сполучення: *cacher ses larmes* – приховувати сльози; *rentrer (rencogner) ses larmes* глитати сльози; *contenir les larmes* – стримувати сльози; *retenir ses larmes* – утримувати сльози; *rentrer ses larmes* – придушити сльози; *comprimer ses larmes* – стримувати сльози; *refouler ses larmes* – проковтнути сльози; *ravalier ses larmes* – стримати сльози. Наявність багатьох синонімів свідчить про те, що плач у французів не завжди прийнято виставляти на огляд. Антонімом до вище наведених фразем є стійкий зворот *donner libre cours aux larmes* – дати волю сльозам.

Залежно від обставин у людей різниться також напрям плачу. Фразема *mêler ses larmes aux larmes (à celles) de qn* – розділити горе має буквально значення « змішати свої сльози із чийось сльозинами ». Людину, яка вислуховує іншу, до якої приходять, щоб розповісти про своє горе, пожалітися, французи жартома називають *bureau des pleurs* – відділ скарг. Інший напрямок – *le giron* – частина тіла від попереку до колін (людини, яка сидить) : *pleurer dans le giron de qn* – плакатися, жалітися комусь; *le gilet* жилетка: *venir pleurer dans le gilet de qn fam.* – плакатися в жилетку.

Коли вже у доброї людини терпець уривається слухати скарги, бачити сльози тощо, кажуть: *Le bureau des pleurs est fermé* або *Le guichet des pleurs est fermé* – Досить жалітися, бюро сліз зачинено.

Сльози та сміх іноді дуже близько межують, порівняйте : *pleurer de rire* – сміятися до сліз (плакати від сміху) та *rire aux larmes* – сміятися до сліз. Фразема *rire mêlé de larmes* – сміх крізь сльози буквально означає сміх, змішаний із сльозами. У Жана, як представника народу, сміх та плач межують. Французи про нього кажуть: *C'est Jean qui pleure et Jean qui rit* – у нього сміх і сльози поряд; він часом сміється, часом плаче. Зазначений зворот сходить до твору Вольтера, в якому автор відзначає непостійність, мінливість людської натури, здатної страждати від ранкової хандри і святкувати щось увечері.

Ще повніше розкривають ставлення носіїв французької мови до сліз паремії. У них зафіксовано, що сльози нічого не варті, нічого не означають, що вони подібно до води

висихають, не залишаючи жодного сліду: *rien ne sèche plus vite qu'une larme* – сльози як вода: потечуть та обсохнуть.

Як найстійкіші щодо сліз та плачу у французькій фразеології представлені камені та хати простих людей: *c'est à faire pleurer les (des) pierres* – від цього навіть камені заплачуть; *faire pleurer (dans) les chaumières* – зворушити (до сліз) (звичайно про видання преси); *une chaumière* халупа, халупчина.

Філософськи осмислюючи співвідношення сміху та плачу в житті людини, французи застерігають проти передчасних радощів: *tel rit aujourd'hui, qui pleurera demain ; tel rit le matin, qui le soir pleurera; tel qui rit vendredi, dimanche pleurera* – добре сміється той, хто сміється останнім. На мінливість людської долі вказує також прислів'я *aujourd'hui en fleurs, demain en pleurs; aujourd'hui en pleurs, demain en fleurs* – сьогодні у квітах, завтра у сльозах.

Гумористичне ставлення до жіночих сліз висловлює прислів'я: *À toute heure chien pisse et femme pleure* нічого не зробиш (доводиться миритися). Як фізіологічний процес представляє плач порада, яку нерідко дають жартівливо дітям: *pleure, tu pisseras moins* – поплач, менше будеш мочитися.

Таким чином, концепт *pleur* плач розкривається через лексеми, фраземи та паремії. Головним засобом реалізації концепту *pleur* є дієслівні фраземи, що характеризують місце зародження і протікання сліз, характер плачу, причини тощо.

Серед людей еталонами різного роду плачу є *Magdeleine* Магдалина; у світі фауни – *un crocodile* крокодил, *une vache* корова, *un veau* теля; серед представників флори це *un saule pleureur* верба; *une vigne pleure* виноград. У природі плач виражають *larme de l'aurore* роса та стихії – вода *l'eau (la fontaine, la source)*, вітер *le vent*.

Концепт *pleur* уточнюється соматизмами *les yeux (l'œil), le visage, le corps, le sang, le nez*, серед яких головне місце посідають очі *les yeux*, що є джерелом сліз.

Як засвідчують фраземи та прислів'я, плач тісно пов'язаний із сміхом (*pleurer de rire, rire aux larmes, rire mêlé de larmes*).

У прислів'ях, присвячених плачу, знаходимо філософське осмислення співвідношення плачу та сміху в житті людини. Добрий галльський гумор пропонує миритися із жіночими сльозами. Найбільш повно виражають інтенсифікацію процесу плачу в залежності від характеру суб'єкта плачу, обставин, долі людини тощо дієслівні фраземи.

Перспективою подальшого вивчення концепту *pleur* вважаємо аналіз структури, способів вербалізації, особливостей функціонування лексем та фразем на позначення плачу в художніх творах французьких письменників ХХ-ХХІ ст., вивчення пареміологічної зони концепту *pleur*, а також зіставлення концепту *pleur* з відповідними концептами в інших мовах (романських, слов'янських, германських), співставлення концептів *pleur* та *rire* у французькій мовній картині світу.

Література

- Гринева Е. Ф., Громова Т. Н. Словарь разговорного французского языка. М. : Цитадель, 1997. 640 с.
Кубрякова Е.С. Эволюция лингвистических идей во второй половине XX столетия (опыт парадигматического анализа). Язык и наука конца XX века : сборник статей. Москва: Рос. гос. гуманитар. ун-т. 1995. С. 144-238.
Телия В.Н. Метафоризация и ее роль в создании языковой картины мира. Роль человеческого фактора в языке : Язык и картина мира / отв. ред. Б.А.Серебрянников. Москва : Наука, 1988. С. 173-204.
Французско-русский фразеологический словарь под ред. Рецкера Я. И. Москва : Гос. изд-во иностранных и национальных словарей, 1963. 1112 с.
Dictionnaire des expressions et locutions par Alain Rei et Sophie Chantreau. Paris : Robert, 1998. 1011 p.
Dictionnaire des combinaisons des mots sous la direction de Dominique Le Fur. Paris : Robert, 2007. 888 p.
Expressio. URL: <http://www.expressio.fr>. (дата звернення: 20.03.2019).
Trésor de la langue française informatisé. URL: <http://atilf.atilf.fr> (дата звернення: 20.03.2019).

(Матеріал надійшов до редакції 29.08.19. Прийнято до друку 17.09.19)